

III

КОНРАД ВАЛЕНРОД

У ПРЕВОДУ ДАНИЛА МЕДИЋА

Први међу песницима-пророцима пољског романтизма још је за живота стекао велику славу међу Србима, а током XIX века постао је и остао код нас неприкосновена културна икона. Мицкјевичева слава у нашој средини била је, међутим, превасходно паралитерарна, а проистицала је понајпре из наших словенофилских сентимената. Ако се велики ауторитет који је уживао међу Србима упореди с више но скромном библиографијом превода његових дела,¹ биће јасно да му корене треба тражити у нечем другом. Склони смо уверењу да је сва Мицкјевичева „неприкосновеност“ мотивисана готово једино тиме што је у своје знаменитом париском *Курсу словенске књижевности* понесено говорио о српској народној поезији.² А да је Мицкјевич код Срба био нека врста сакралног културног стереотипа сведочи и то што смо били склони да га штитимо и од њега самога – кад год нам се није уклапао у тај стереотип...³

1 Вид. П. Буњак, „Преводи из пољске књижевности објављени на српском језику од 1826. до 1941“, у: *Пољско-српске књижевне везе (до II светској рата)*, Београд: Славистичко друштво Србије, 1999, 129–179.

2 Вид. I поглавље ове књиге.

3 Примера ради, када је 16-годишњи шабачки гимназијалац Станислав Винавер 1905. ђачкој литерарној дружини „Поука“ презентовао свој превод *Књига народа пољској (од постанка свети до распада народа пољској)*, то је проглашено за „обману“ Управе дружине и за – „јеврејски безобразлук“. Тако је млади аутор одличног превода, за казну што је „фалсификовао“ Мицкјевича (!), поред антисемитских увреда, избачен из књижевне дружине, а на захтев суплента Мих. Ђ. Миладиновића, председника дру-

Па ипак, Адам Мицкјевич присутан је код Срба врло дуго – безмало колико и сама пољска уметност речи. Први штампани литерарни превод из пољске књижевности на српски језик, начињен непосредно с пољског, била је Мицкјевичева „Oda do młodości” – „Ода на младеж“ из 1837. у преводу Теодора Павловића. Мицкјевичева гласовита песма била је у своје време чак врло популарна међу српском омладином, надахнутом „славјанским“ осећањима,⁴ мада је посредни заправо био велики неспоразум: „Ода“ у својој изворној артикулацији нема баш никаквих додирних тачака с идејом словенске узајамности...

Очекивало би се да ће српска књижевна публика од тада моћи у прегрштима да чита и открива Мицкјевичеву поезију у песничким преводима, али за више од пола столећа, а нарочито у време док је ова поезија имала потенцијал да се улије у токове српског романтизма, преводи лирике моћи да се наброје на прсте. Са засебним издањима Мицкјевичевих већих песничких дела није било ништа боље. Током XIX века у српском преводу појавила су се само два – *Конрад Валенрод* (1871) и *Гражина* (1886), дакле, у време када романтичка парадигма у српској књижевности почиње да губи дах, односно, кад га је већ била изгубила. Изузме ли се скраћени превод у прози *Пана Тадеуша* из часописа *Венац* (1934/35), до дана данашњег на том пољу није урађено више ништа! Српски је читалац, додуше, могао да попуни ове празнине хрватским преводима Тома Маретића, Иса Великановића, Јулија Бенеша и потом Ђорђа Шауле.

Први од споменута два до данас засебно објављена српска песничка превода Мицкјевичеве епике, *Конрад Валенрод*, заслужује пажњу из више разлога – понајпре као прва *књига* пољскога песника у српској средини, затим као превод контроверзног дела које је оставило упадљив белег на пољској

жине, приде добио и дисциплинску меру од директора гимназије: шест сати затвора. – Вид. Гаврило Ковијанић, „Винаверове невоље због превода Мицкјевичевих *Књига народа пољског*“, *Зборник за славистику*, 1973, 4, 136–141.

4 О овом преводу и његовим каснијим прештампавањима детаљно је писао Ђорђе Живановић, *Срби и пољска књижевност (1800–1871)*, Београд, 1941, 123–127.

књижевности епохе романтизма, а напоследку и као позиција коју је досадашња компаратистичка полонистика једва мимогред спомињала.⁵

1.

Мицкјевичев *Конрад Валенрод* (*Konrad Wallenrod*), први пут публикован у Петрограду 1828. године, јесте типична романтичарска песничка приповест која се с временом почела сматрати еталоном овога жанра у пољској књижевности; поднаслов је гласио: *Powieść historyczna z dziejów litewskich i pruskich* (*Историјска приповест из литавске и пруске историје*).

Романтичарски јунак узбурканих емоција, разапет између личног и општег, морала и добра вишег реда, расцепљене душе, смештен је у условне историјске околности – на крају XIV века, у реалан конфликт између експанзивне крсташке теократије у Пруској и паганске Литве. Као што и сам аутор истиче у предговору, односно објашњењима појединих стихова и појмова на крају приповести, историјски је само оквир, понека појединост, а узета су и имена личности посведочена у историјским изворима. Насловни јунак грађен је према личности грофа Конрада фон Валенродеа, стварног великог мајстора крсташког реда, који је крсташе повео у неуспешан поход против Литве. Све остало су слутње и домишљања, мистерија и пунокрвна романтичарска френезија.

Мицкјевичев Валенрод је заправо „Криптолитавац“ (израз Вилхелма Брухналског) који се у крсташки ред инфилтрирао

5 Нпр., у врло репрезентативном раду о Мицкјевичевој српскохрватској рецепцији о овоме преводу налазимо свега неколико редова: “In 1871 [Danilo Medić] published, in Novi Sad, a translation of Mickiewicz’s *Konrad Wallenrod*. In the preface he gave some information about Mickiewicz, as well as some historical notes to help explain the text. What can we say of this translation? Whoever takes it up will see at once that it is fluent and easy to read; the flow of verse is smooth and clear. But a number of departures have been made; Medić translated more freely than we should like. He also used meters different from those of Mickiewicz” – Đorđe Živanović, “Mickiewicz in Serbo-Croatian Literature”, in: *Adam Mickiewicz in World Literature*, Berkeley–Los Angeles: University of California Press, 1956, 508.

с намером да га уништи... Конрад, алијас Валтер или Алф, родом Литавец, као дете је одведен у Пруску, васпитан је и одрастао као усвојеник мајстора крсташког реда Винриха, али је захваљујући другом, старијем Литавцу, вајделоту, све време задржавао свест о свом пореклу. За време једне битке њих двојица прелазе на литавску страну и враћају се у своју отаџбину. Валтер-Алф жени се ћерком литавског кнеза Кејстута, Алдоном, и преобраћа је у хришћанство, али срећу, како се каже на једном месту, није нашао крај домаћег огњишта, јер среће није било у отаџбини... Уз пуно разумевање и подршку пожртвоване Алдоне, Валтер-Алф одбацује срећну љубав, те почиње да остварује своју животну мисију: *освети*у кроз *издају*. Све време с верним пратиоцем Халбаном, главни јунак је најпре штитоноша витеза-монаха Конрада Валенрода, одлази с њиме у крсташки поход на Јерусалим, а затим – сва је прилика – убија свог сизерена и преузима његов идентитет. Прославио се јунаштвом у борбама током шпанске реконкисте и, потпуно непознат, али витешком славом овенчан, појављује се у Пруској. Посвећена у његов план, Алдона, коју је супруг на расанку оставио у хришћанском манастиру, напушта га и бира живот пустињакиње, живе зазидане у кули близу крсташке престонице Маријенбурга, чекајући да види остварење Алфове намере. Необичним сплетом околности, али уз посредну Алдонину помоћ, односно непосредну Халбанову, изабран је и рукоположен за великог мајстора реда, од када почиње завршна фаза његове освете. Све време од његовог доласка у Маријенбург, крај прозора Алдонине куле, некадашњи супружници воде тајне ноћне разговоре...

Изабравши издају као средство освете – тачније, спасавања од крсташа угрожене отаџбине – Конрад, међутим, бира проклетство и напуштање основних начела хришћанске вере, коју је некад искрено исповедао. Његова је судбина лутање по свету, ланац издаје, убистава, да би на концу и сам завршио „срамном смрћу“. По извршеној мисији, када је до ногу потучена крсташка војска коју је водио на Литву и када му смрћу прети тајни суд, Конрад диже руку на себе. Не надживљује га Алдона-пустињакиња, којој од туге пуца срце у тренут-

ку његове смрти, али остаје Халбан-вајделот да сведочи Литавцима о његовој жртви за отаџбину...

Наравно, имајући на уму да је *Конрад Валенрод* – романтичарска песничка приповест, ништа од овако синтетизоване фабуле читалац не добија у линеарном излагању, већ је, напротив, принуђен да у атмосфери тајанства јунаков живота-пис васпоставља од пабирака, једнако као и идентитете других лица.

Ваља признати да је лик Валтера-Алфа-Конрада приказан сасвим у духу романтичарског психологизма, и то у понечему врло пластично, чак уверљиво. То је насилан и напорит човек, склон алкохолу и пијаним изгредима, кавгација и намћор, увек снужен и замишљен, човек којег притиска нека „велика тајна“, а заправо – жесток конфликт савести.

Морална дилема главног јунака и његов избор издаје као средства за постизање патриотског циља намећу се као проблемско језгро овог Мицкјевичевог дела. Томе доприноси мото приповести синтетизован из Макијавелијевог *Владаоца*: „Dovete adunque sapere, come sono due generazioni da combattere... bisogna essere volpe e leone“.⁶ Сам насловни јунак на крају одговара судијама које долазе по његову главу:

6 „Морате дакле знати да постоје две врсте борбе... треба бити лисица и лав“ – Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, w: *Dzieła*, t. II. *Powieści poetyckie*, Warszawa: Czytelnik, 1955, 67. Овде и даље где се на српском цитирају извори на страним језицима превод је наш – П.Б.

У XVIII глави Макијавелијевог *Владаоца* читамо: „Dovete adunque sapere come sono due generazioni di combattere: l'una con le leggi, l'altra con le forze. Quel primo è degli uomini; quel secondo è delle bestie; ma perchè il primo spesso volte non basta, bisogna ricorrere al secondo“ (Треба дакле да знате да постоје две врсте борбе: једна помоћу закона, друга помоћу силе. Ова прва је за људе; ова друга за звери; али како прва често није довољна, ваља прибећи другој). Тек неколико реченица касније, после рефлексije о људском и животињском код Кентаура, следи спомен лава и лисице: „... necessitato sapere bene usare la bestia, debbe di quella pigliare la volpe e il lione; perchè il lione non si difende da' lacci, la volpe non si difende da' lupi“. Bisogna adunque essere volpe a cognoscere i lacci, e lione a sbigottire i lupi“ (... ваља добро умети користити звери, мора се међу њима узети лисица и лав; јер лав се није кадар одбранити од опута, лисица се није кадра одбранити од вукова. Треба дакле бити лисица да би се уочиле опуте и лав да би се разагнали вукови) – италијански текст према <http://it.wikisource.org/wiki/Il_Principe/Capitolo_XVIII>, приступ 16. 02. 2017.

„...Велики сам и поносан! / Толико хидриних глава посећи
у једном замаху, / Као Самсон, једним потресом стуба / Сру-
шити целу зграду и скончати под зградом“.⁷

Ова околност *Конраду Валенроду* придаје доминантно политичку димензију која је за савременике и била крајње транспарентна. Свима је било јасно да је историјски оквир само мизансцен, кулиса, а да ово дело посредује сасвим савремен и актуелан (политички) апел. Сматра се, с правом, да је Мицкјевичева приповест била значајна инспирација за пољску народноослободилачку идеју у време када се појавила, па и за сам Новембарски устанак (1830) против руског царизма. Лудвик Набјелак (Ludwik Nabełak, 1804–1883) по свој прилици је аутор славне сентенције, настале на самом почетку устанка: „Słowo stało się ciałem, a Wallenrod – Belwederem“ („Реч постаде тело, а Валенрод – Белведер“).⁸

Пропозиција политичког понашања која је проишциала из проблемског језгра приповести убрзо је добила и свој термин – „валенродизам“. То је, дакле, модел понашања припадника подјармљеног пољског народа у односу на државе које су поделиле Пољску концем XVIII века, али и на народе у њима. На мети је првенствено била Русија. Принцип би се могао свести на следеће: *буди лицемеран, ирави се да си уз нејријашњеље свој народа, а у њовољном иренуијку издај их и уништи.*

Мицкјевичево провокативно штиво одмах је поделило пољску публику, и то на два супротстављена табора: на присталице „валенродизма“, односно става да циљ оправдава средство, и његове ватрене противнике – као подмуклог, невитешког и дубоко неморалног. *Конрад Валенрод* је тако с временом стицао атрибуте ваљда најконтроверзнијег дела пољског романтизма, а спорови присталица и противника трајали су безмало до пред крај XX века. Данас преовлађује уверење да су кључу за читање *Конрада Валенрода* суштински

7 A. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, w: *Dzieła*, t. II. *Powieści poetyckie*, Warszawa: Czytelnik, 1955, 135.

8 Белведер је назив варшавске резиденције великог кнеза Константина Павловича, царског намесника и фактичког владоаца пољских земаља под руском управом, на коју су устаници јуришали у првој ноћи Новембарског устанка (29. XI 1830).

били најближи неки неутрални гласови у овом спору који су моралној дилеми претпостављали *џраику* јунаковог избора.

Књижевноисторијска рецепција *Конрада Валенрода* у процесу „канонизације“ овог дела у пољској култури била је не-обично богата. Готово да није било значајнијег полонисте који се о њему није изјаснио. Прву дисертацију о *Конраду Валенроду* одбранио је још 1870. године Адам Белћиковски на Јагјелонском универзитету у Кракову.⁹ Аутор прве научно засноване монографије о Мицкјевичу, Пјотр Хмјеловски, посветио је доста места генези *Конрада Валенрода* и имао о њему подоста негативних запажања.¹⁰ Потоњи ауторитативни Мицкјевичеви монографисти посвећивали су делу велику пажњу.¹¹ Многа коментарисана издања *Конрада Валенрода* већ по традицији садрже обимне монографске студије. Прву такву уводну студију начинио је својевремено Вилхелм Брухналски,¹² а за угледну серију „Biblioteka Narodowa” дело је потом приредио и прокоментарисао Јузеф Ујејски,¹³ док у истој серији данас последња реч припада Стефану Хвину.¹⁴ Из непрегледног мора литературе о *Конраду Валенроду* у XX веку за ову прилику издвајамо само две засебно издате монографије – Зђислава Либере¹⁵ и Марије Јањон.¹⁶

Када се сведу свеколики судови, тумачења и оцене, данас изгледа као право чудо што је *Конрад Валенрод* у своје време уопште угледао света. А што је најзанимљивије – иако је по-

9 Вид. Adam Bełcikowski, *Konrad Wallenrod. Prelekcja habilitacyjna miana d. 24 maja 1870 r. w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, 1870.

10 Вид. Piotr Chmielowski, *Adam Mickiewicz. Zarys biograficzno-literacki*, t. I. Warszawa–Kraków: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1886, 389–416.

11 Вид. Juliusz Kleiner, *Mickiewicz*, t. II, cz. 1, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1948; Waclaw Borowy, *O poezji Mickiewicza*, t. I, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1958.

12 Wilhelm Bruchnalski, „Wstęp”, w: A. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, Lwów–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1922, V–XCV.

13 Józef Ujejski, „Wstęp”, w: A. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1926 (BN I/72), III–LVII.

14 Stefan Chwin, „Wstęp”, w: A. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991 (BN I/72), III–CLXXXIII.

15 Zdzisław Libera, „Konrad Wallenrod” *Adama Mickiewicza*, Warszawa: Czytelnik, 1966.

16 Maria Janion, *Życie pośmiertne Konrada Wallenroda*, Warszawa: PIW, 1990.

ступак из сасвим баналних разлога трајао доста дуго – приповест је добила *imprimatur* руске цензуре, и то у самој престоници Империје. Дело се појавило, као што је већ било речи, 1828. године у Петрограду, у засебној публикацији, а тираж је исцрпен сразмерно брзо. Одмах су, наравно, уследиле и реакције. Као занимљивост споменућемо овом приликом само *прву* реакцију, и то једног упућеног руског читаоца, за коју се дуго није знало.

Јузеф Третјак објавио је као прворазредан архивски налаз поверљиви извештај сенатора Николаја Новосилцова (1761–1838)¹⁷ великом кнезу Константину Павловичу, посвећен – Мицкјевичевом *Конраду Валенроду*.¹⁸ Извештај је, како Третјак истиче, „прва критика *Валенрода*, и то каква, чијом руком написана!“, настала још док „Мицкјевич није био стигао *Валенрода* [...] да пошаље најдражим пријатељима, Зану и Чечоту“.¹⁹ А сенатор је своме претпостављеном скретао пажњу на то да *Конрад Валенрод* спада у дела „супротна верноподаничкој оданости“, која, „заодевена у примамљиву лепоту поезије, уче да се гаји прикривено непријатељство, притворна лојалност и да се компатриотима – који се сматрају туђинцима јер нису сународници – спрема најсрамнија издаја“.²⁰ Истичући привидну историчност, сенатор је Мицкјевичеву приповест назвао „бајком“, али се подробно зауставио на могу:

Нашто овакав исказ, узет вероватно из Макијавелија или којег другог сличног политичког списатеља, стављати на насловну страну бајке

17 Новосилцов је, да подсетимо, још од победе над Наполеоном био врло високо позициониран у руској администрацији најпре у Варшавској кнежевини, потом Краљевини Пољској, која је од Бечког конгреса била у саставу Русије. Пошто је велики кнез Константин постављен за императоровог намесника у Пољској, Новосилцов је постао његов саветник и лице од највећег поверења. Поред тога био је једно време попечитељ (куратор) Вилњанског школског округа и покренуо истрагу против тајних друштава на Вилњанском универзитету, што је резултирало хапшењем, суђењем и прогонством филомата, а међу њима и – Мицкјевича.

18 Józef Tretiak, „Raport urzędowy Nowosilcowa o «Konradzie Wallenrodzie»”, *Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza*, V, 1891.

19 *Исио*, 243

20 *Исио*, 246.

писане у стиху, ако је она уистину само бајка и нема други прикривени циљ?

Али тај је циљ откривен. Састоји се у тежњи да се подгрева патриотизам склон гашењу, да се негује непријатељство и припремају будуће несреће, да се садашње поколење учи да данас буде лисица, како би се с временом претворило у лава.²¹

Новосиљцов је, дакле, као „професионалац“ у свом послу, непогрешиво схватио поруку Мицкјевичеве песничке приповести, баш као и њена прва пољска публика.

О интересовању за *Конрада Валенрода* и његовој актуелности сведочи и чињеница да је исте, 1828. године прештампан у Кракову као засебно издање, а већ 1829. поново објављен у Петрограду, и то у I књизи Мицкјевичевих *Песама* (*Poezje*, т. I, Petersburg, 1829), заједно с *Гражином* и једним бројем „различитих песама“.²² За ту прилику Мицкјевич је предговору за *Конрада Валенрода* додао и један лојалистички пасус, који у потоњим издањима, из разумљивих разлога, више никад није поновио. Опет као занимљивост, наводимо и њега:

Ево већ треће дело објављујем у престоници МОНАРХА који од свих краљева земаљских у својој држави броји највише племена и језика. Будући подједнако Отац свима, осигурава свима слободно поседовање земаљских добара и оних још вреднијих – моралних и умних. Не само што оставља својим поданицима затечену веру, обичаје и језик, већ наређује да се спасавају и чувају чак изгубљени или паду склони споменици давних векова, као наслеђе што припада будућим поколењима. ЊЕГОВОМ дарезљивошћу потпомогнути учењаци предузимају стручна путовања ради проналажења и очувања финских споменика; ЊЕГОВИМ покровитељством почаствована, учена друштва уобличавају и негују древни језик Летâ, литавских побратима. Нека се име Оца толиких народа кроза сва поколења на свима језицима једнако слави!²³

21 *Исио*, 247–248.

22 Ово последње „петроградско“ издање чувено је по томе што му претходи познати песников одговор на дотад одапете критичке стреле у његово стваралаштво – „Do Czytelnika. O krytykach i recenzentach warszawskich”.

23 A. Mickiewicz, *Poezje: tom pierwszy*, Petersburg: nakładem autora, 1829, XXXIX–XL.

По нашем скромном уверењу, ова верноподаничка изјава императору Николају I није само „громобран“ који купује време и завава трагове, како држе једни, нити одраз страха, како веле други. Слутимо да је у већем складу с основном поруком *Конрада Валенрода* него што би се на први поглед рекло. Није ли се, питамо се, писац предговора можда ипак духовито нарутао владару, спомињући различите народе Империје а заобилазећи Пољаке? Није ли она дискретни покушај плеса на оштрици и лична декларација „валенродизма“?

Какви год били одговори на ова питања, надамо се да смо успели у покушају да покажемо о каквом је делу реч и дочарамо његов статус у пољској романтичарској књижевности, односно њеној историјској пројекцији.

2.

Имајући у виду значај *Конрада Валенрода* за матичну средину, до 70-их година XIX века већ увелико дефинисан, својевремени преводилачки избор Данила Медића заслужује свако признање и похвалу.

Медићев превод *Конрада Валенрода*, објављен о преводиочевом трошку у Новом Саду 1871, остаће много година најрепрезентативније дело из пољске књижевности које је српска публика добила у засебној књизи, а једнако и најизазовнији преводилачки подухват.

Податке за преводиочев животопис преузимамо из *Народне енциклопедије* Ст. Станојевића, где је аутор одреднице о Медићу био Вељко Петровић,²⁴ односно *Лексикона јисаца Југославије*.²⁵

Данило Медић (1844–1879) био је песник, публициста и преводилац, човек авантуристичке биографије, несталних

24 Вид. Вељко Петровић, „Медић Данило“, у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. II (И–М), ур. Станоје Станојевић, Загреб: Библиографски завод д. д., с. а., 714–715.

25 Вид. Milorad Živančević, Vera Živančević, „Medić Danilo“, у: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, књ. 4 (М–Њ), Novi Sad: Matica srpska.1997, 283–284.

политичких убеђења, па чак и националног опредељења. Родом Србин из Лике, радио је као трговачки помоћник, професионални војник, домаћи учитељ, ратни дописник. Десетак година, између 1860. и 1870, живео је у Русији, где је поред руског научио и друге језике, те почео да се бави књижевним и преводилачким радом. У Петрограду је, нпр., 1870. објавио под насловом *Слово о јолку Игорево* превод староруског пева. По повратку из Русије, одакле је путовао преко Немачке, крајем 1870. задржао се неко време у Новом Саду. Тамо је узео учешће на петој омладинској скупштини,²⁶ где је потписао предлог Светозара Марковића. У то време је, сва је прилика, припремио за штампу већ завршен превод *Конрада Валенрода*. Недуго потом населио се у Загребу, откад је своје списе објављивао углавном латиницом. Тамо је најпре пришао правашима и био близак сарадник Старчевићев, а онда изненада променио страну и прешао мађаронима и бану Рауху; у то је доба у листу *Agramer Zeitung* страсно нападао народну странку, Србе, Русе, присталице словенске узајамности. Године 1878, у жеку руско-турског рата, акредитован је у руској команди као ратни извештач и тамо опет постао ватрени русофил и словенофил. Чланке из рата сакупио је и објавио под насловом *У руском шабору* (1878), ћирилицом. Остао је забележен као први правашки песник.

У енциклопедијској одредници о Медићу В. Петровић наводи податак о „поправљеном, другом издању, латиницом“ *Конрада Валенрода*, али без године издања. Код М. и В. Живанчевић²⁷ стоји податак да су и латинична и ћирилична верзија превода издате у Загребу 1871. године. Латиничкој верзији текста Медићевог превода, међутим, нисмо успели да уђемо у траг.²⁸

26 Уп. „Чланови Уједињене омладине српске уписани приликом Пете скупштине Уједињене омладине српске у Новом Саду“, *Млада Србадија*, 1870, 1/8, 392а.

27 М. Živančević, V. Živančević, *Нав. дело*.

28 Овог превода нема забележеног ни у тзв. Јурињак-Бенешћевој библиографији (Janko Jurinjak, Julije Benešić, „Bibliografski pregled hrvatskih i srpskih prijevoda iz poljske literature od god. 1835. do 1947.“; у: J. Benešić (ur.), *Današnja Poljska: zbornik Društva za kulturnu saradnju Hrvatske s Poljskom*,

Ђорђе Живановић је о Медићу записао: „Његова потуцања одвела су га у Пољску, бар како каже у песми 'Прошлост' у којој сведочи да су га мисли одвеле пољској девојци на обали Висле. Током својих лутања научио је добро пољски“.²⁹

(а)

У даљем излагању усредредићемо се на Медићев превод *Конрада Валенрода*³⁰ и његов однос према пољском изворнику.³¹

Мицкјевичева песничка приповест састоји се од прозног „Предговора“, шест певања и песниковог коментара; текст чине следећи сегменти: 1) „Przemowa“ (Предговор); 2) „Wstęp“ (Увод); 3) I. „Obiór“ (Избор); 4) II [ненасловљено]; 5) III [ненасловљено]; 6) IV. „Uczta“ (Гозба); 7) V. „Wojna“ (Рат/Војевање); 8) VI. „Pożegnanie“ (Растанак); 9. „Objaśnienia“ (Објашњења).³²

Медићев превод у структурном погледу изгледа овако: 1) „Предговор“; 2) „Пристап“; 3) I. „Израње“; 4) II. „Гамничарка“; 5) III. „Разговор“; 6) IV. „Пир“; 7) V. „Рат“; 8) VI. „Растанак“.

Zagreb: Тирографија, 1948, 207–252), нити у каталозима релевантних хрватских библиотека (Национална и свеучилишна књижница, Књижница ХАЗУ). У преводу Адолфа Вебера-Ткалчевића *Конрад Валенрод* појавио се засебно у Загребу неколико година раније (А. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod* / [Preveo A. Veber-Tkalčević], Zagreb: Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1866 – вид. Ј. Jurinjak, Ј. Benešić, *Нав. дело*, 211).

29 Ђ.Živanović, “Mickiewicz in Serbo-Croatian Literature”, 508.

30 Адам Мицкијевић, *Конрад Валенрод. Јуначки епос* / Превео с пољског Данило Медић, Нови Сад: s. n. [Нови Сад: Србска тискарница Дра Јована Субботића], 1871. – Када у даљем тексту цитирамо српски текст по овом издању, уз цитат дајемо у заградама бр. стране.

31 А. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, w: *Dziela*, t. II. *Powieści poetyckie*, Warszawa: Czytelnik, 1955. – Уз цитате изворника у заградама дајемо бр. стране по овом издању.

32 Овако је – поред „канонских“, критичких из XX века – у ауторизованим издањима за песникову живота (у која смо имали увид): првом, засебном издању (1828), краковском засебном (1828), другом петроградском (1829), париско-женевском (1829), прегледаном париском (1838), засебном париском (1844), а затим и у релевантним посмртним издањима пре 1870: париско-лајпцишском (1861) и париском издању песникове деце (1868).

Као што се већ по попису садржаја можемо уверити, II и III певање у Медићевом преводу има наслове – „Тамничарка“, односно „Разговор“. То нас је навело да потражимо пољска издања *Конрада Валенрода* где би и ова певања била насловљена. Тако смо дошли до богато илустрованог тројезичног издања³³ *Конрада Валенрода и Гражине* из 1851,³⁴ које је приредио, илустровао и о свом трошку објавио у Паризу својевремено чувени пољски сликар, графичар и илустратор Јан Тисјевич (Jan Tysiewicz), што је псеудоним Владислава Њевјаровича (Władysław Niewiarowicz, 1814. или 1815–1891). О Тисјевичевим амбицијама да начини „мултимедијално“ издање, тј. да споји реч, слику и музику, сведочи његов предговор овом издању, низ раскошних илустрација, као и додатак књизи – нотни запис двеју композиција на речи песме о Вилији из II певања *Конрада Валенрода*. На насловној страни издавач и приређивач децидирано је назначио: „Украшено издање израђено с Ауторовим овлашћењем“. Тешко је, наравно, данас рећи да ли се „Ауторово овлашћење“ тицало и „поправљања“, односно допуњавања и редиговања текста, али чињеница је да су овде II и III певање, бар према нашим сазнањима, први пут добила наслове. Ова нас је околност навела на помисао да је Данилу Медићу као изворник послужило управо ово „украшено“ издање из 1851. У овом уверењу учврстила су нас и нека друга обележја текста. Као што је у српском преводу изостао онај необично важан мото из Макијавелија, за шта у први мах нисмо могли наћи ваљано објашњење, тако мота нема ни у Тисјевичевом издању. Ни српском, ни „украшеном“ пољском тексту не претходи посвета песниковим пријатељима Јоани и Бонавентури Залеским која се штампала уза сва остала нама знана пољска издања. Ту је напоследку била и истоветна структура Медићевог „Предговора“, односно „Objaśnienia do Konrada Wallenroda” у

33 Мицкјевичев оригинал праћен је преводима на француски и енглески, штампаним двостубачно ситнијим слогом у дну стране, испод изворника.

34 A. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, w: *Konrad Wallenrod i Grażyna: z przekładem francuskim Kryst. Ostrowskiego; angielskim Leona Jabłońskiego*: Wydanie ozdobne za upoważnieniem Autora wykonane: pracą, nakładem i staraniem Jana Tysiewicza, Paryż: [W drukarni Benard i sp^{ki} niegdyś Lacrampe i sp^{ki}], 1851, 1–156; 239–250.

Тисјевичевом издању,³⁵ на чему ћемо се посебно зауставити у даљем излагању.

Да би се наше истраживање у последњој фази додатно искомпликовало, дошли смо до још једне занимљивости. Руски превод *Конрада Валенрода* и *Гражине* ауторства Владимира Бенедиктова, у издању угледног петроградског издавача Маврикија Осиповича Волфа,³⁶ урађен је у свему – без мота, посвете, с насловима II и III певања и с прерађеним објашњењима – према Тисјевичу и с његовим графичком опремом. Притом је једина разлика била у изостанку француског и енглеског превода. Превод Бенедиктова угледао је светлост дана управо у оној деценији коју је Медић по свој прилици провео у Русији, те се тако с великом вероватноћом могао наћи у његовом видокругу. Поређење „Увода“ и шест певања, међутим, није уродило недвосмисленим закључцима о томе да је *ишо* био Медићев изворник, већ је само дало индиције да је наш преводац свакако имао руски превод Бенедиктова и да га је интензивно користио, а да се у раду на свом преводу служио и неким од пољских издања – уосталом, можда баш и Тисјевичевим.

Бенедиктовљев превод могао би указивати на порекло наслова певања код Медића: «Вступление» према „Приступ“; «Избрание» – „Израње“; «Затворница» – „Тамничарка“ или «Пир» – „Пир“. Од свега је најнеуспешније, уколико је овај руски превод заиста био репер, било преношење *затворница* са *тамничарка!* Можемо се још само питати није ли и *йир* благодарећи хомофонији дошао из руског текста.

(b)

Да бисмо показали шта је и колико од Мицкјевичевог оригинала стигло до српске публике, сравнићемо поједина

³⁵ *Исшо*, 239–243.

³⁶ А. Мицкјевич, *Конрад Валленрод*, в: *Конрад Валленрод. Гражина* / Перевод В. Бенедиктова: с рисунками И. Тысевича, Санкт-Петербург: М. О. Вольф, 1863, 1–112; 171–178.

важнија места Медићевог превода с пољским изворником, при чему ће нам превод Бенедиктова служити као коректив.

Инвокацију речи Њемени с краја првог одељка „Wstęp”:

O Niemnie! wkrótce runą do twych brodów
Śmierć i pożogę niosące szeregi,
I twoje dotąd szanowane brzegi
Topor z zielonych ogołoci wianków,
Huk dział wystraszy słowiki z ogrodów.
Co przyrodzenia związał łańcuch złoty,
Wszystko rozerwie nienawiść narodów;
Wszystko rozerwie; – lecz serca kochanków
Złączą się znowu w pieśniach wajdeloty (72).³⁷

у Медићевом преводу идентификујемо у одломку дужем за читавих 5 стихова:

О Њемане! борбе час настаје:
Туђе чете у челику крију
Крају твоме намјењене ваје.
Већ се тамо рјеке крви лију...
Челик звони, а чета се миче,
И скоро ћеш чути шум и јеку
Кад на тебе спусте тешке биче,
И в’јенац ти на глави расјеку.
Громоносни удари олује
Рашћерат ће веселе славује.
Што природе златан ланац стеже
Расавит ће челика острота,
Ал’ ће остат што на срцу леже:
Дивне пјесме чедна вајделота (12–13).

Наведени одломак врло добро илуструје ону преводачку слободу коју је својевремено формулисао Живановић: „Медић је преводио слободније него што бисмо волели”.³⁸ За

37 О Њемени! Ускоро ће се слећи на твоје бродове / Колоне што носе смрт и пожар, / И твоје досад поштоване обале / Секира ће од зелених оголити венаца, / Јека топова поплашиће славује из вртова. / Што је повезао златни ланац природе, / Све ће раскинути мржња народâ; / Све ће раскинути; – али срца заљубљених / Спојиће се опет у вајделотовим песмама.

38 Ђ. Živanović, “Mickiewicz in Serbo-Croatian Literature”, 508. Вид. нап. 4.

практично цео Медићев превод карактеристична су размиоилажења у области како еуфонијске, тако и, што је неупоредиво битније, семантичке еквиваленције.

Из смисаоног ткања оригинала нестаје мотив *брода*, дакле, потенцијалног преласка реке; уместо тога уводи се „борбе час“. *Редови* који носе *смрт* и *пожар* постају „туђе чете“ које „у челику крију / Крају твоме намјењене ваје“. Мотив недирнутих, девичанских обала и секире која ће их оголити, односно скинути им венац засад сасвим нестаје, али се уводи други – „рјеке крви“ које се „лију“. Стихови 5, 6. и 7. превода произвољни су (сем можда синтагме „шум и јек“), иако не утичу битно на општи смисао; када се у оригиналу јавља јек топова и славуји, превод се враћа мотиву венца, односно његовом расечању. Превод топове из претходног стиха претвара у „громоносне ударе олује“ који ће тек у наредном стиху „рашћерат веселе славује“. ³⁹ Мотив златног ланца природе има свој еквивалент у преводу, али оно што њега раскида јесте мржња народа, а не „челика острота“. Атмосфера безнађа изазвана силином те мржње народа, иначе појачана анафором „Wszystko rozerwie...“, још се снажније истиче мотивом спајања срдаца драгана и драгане – у певачевим, вајделотовим песмама, док су у преводу супротност пропасти свега „што природе златан ланац стеже“ – „дивне пјесме чедна вајделота“, које поврх свега „на срцу леже“.

Одељак из „Химне“ из II певања:

Skinieniem wszechmocnej ręki
 Naznacz, kto z wielu
 Najgodniejszy słynać
 Świętym znakiem Twojej męki,
 Piotra mieczem hetmanić żołnierstwu Twej wiary
 I przed oczyma pogaństwa rozwinąć
 Królestwa Twego sztandary;

³⁹ Ни превод Бенедиктова не задржава именицу *działo* (=арт. оруђе, топ), већ стих „Huk dział wystraszy słowiki z ogrodów“ преноси као: «Всех соловьев разгонит гром пальбы» (Мицкјевич, *Нав. дело*, 4).

A syn ziemi niech czoło i serce uniża
Przed tym, na czyich piersiach błysnie gwiazda krzyża (78–79).⁴⁰

код Медића лепо звучи, али задржава само начелну везу с изворником:

Ах саслушај твоје грјешне људе
И благода пошаљи с небеса,
Тому који најдостојниј' буде,
Нек се светим симолом украси,
Што из робства човјечанство спаси;
Нека буде твојих чета глава,
Нека ћорду апостолску носи,
Нека света Христова застава
С побједом се посвуда поноси!
Нека носи вељи крст на груди,
Нека браћи по закону суди (19).

Овде је реч о амплификацијама, развијању или „распричавању“ оригинала, при чему се, истини за вољу, битно не нарушава општа смисаона матрица. Изузетак је последњи наведени стих, где новоизабрани треба да „браћи по закону суди“. Мотив *суда* на овом месту нема никакво упориште у пољском тексту.

Као доста речиту подударност с преводом Бенедиктова спомињемо упадљив изостанак имена св. апостола Петра („Piotra mieczem...”) у стиху „Нека ћорду апостолску носи“; кореспондентни стих руског текста гласи: «Апостольский меч вознесет для побед...».⁴¹

Познату „Песму“ с краја II певања пева Пустинякиња/Алдона, зазидана у кулу-испосницу. То је иста она песма на чије је речи Тисјевич у прилогу свом издању објавио нотни запис с двама различитим композицијама. Песма је једноставне грађе и кристално јасних опозиција: река Вилија има

40 Покретом свемогуће руке / Покажи ко је од многих / Најдостојнији да буде прослављен / Светим знаком Твоје муке, / Петровим мачем да предводи војску Твоје вере / И пред очима паганства да развија / барјаке Царства Твога; / А син земље нека чело и срце приклони / Пред оним на чијим грудима сија звезда крста.

41 Мицкевич, *Нав. дело*, 13.

паралелу у младој Литавки; Вилија презире цветне долине и само тражи Њемен да се у њега улије, као што млада Литавка, и поред најбољих литавских момака, љуби туђинца; Њемен Вилију носи далеко у море, а јадну Литавку туђинац ће одвести далеко од отаџбине... Овде је српски превод на неким местима, чини се, ближи пољском него руском тексту:

Вилију Њеман на раме диже
И преко скала с њоме се вије,
К сињем је мору подносив ближе,
Скупа се с њоме у море крије (24).

Према:

Niemen w gwałtowne pochwyaci ramiona,
Niesie na skały i dzikie przestworza,
Tuli kochankę do zimnego łona,
I giną razem w głębokościach morza (83).⁴²

Док је Бенедиктов то конкретизовао овако:

Вилию Неман схватил, и в другую
Сторону с ней по скалам повернул;
К хладному сердцу прижав дорогую,
С нею он в бездне морской потонул.⁴³

Овде би нам у корист Медићевог (не)познавања пољског језика можда говорило превођење пољског *ramię* („... w gwałtowne pochwyaci ramiona” = у снажне руке граби) са *раме* („...на раме диже“).

С друге стране, на посредништво руског текста, као и у раније цитираној инвокацији речи Њемен, могло би указивати Медићево преузимање руског назива ове реке – „Њеман“, доследно коришћеног у целом тексту српског превода.

42 Њемен у снажне руке граби, / Носи на стење и пространства дивља, / Привија љубљену на хладна недра, / И нестају заједно у морским дубинама.

43 Мицкјевич, *Нав. дело*, 19.

Стожерну улогу у конституисању смисла *Конрада Валенрода*, разоткривању тајних идентитета и антиципације расплета игра IV певање под насловом „Uczta” („Гозба“). Тамо ће се, унутар приповедачевог казивања, наћи чак три привидно аутономна текста: „Pieśń wajdeloty” („Вайделотова песма“), „Powieść wajdeloty” („Вайделотова приповест“) и балада „Al-puhara”.

Једно од кључних места за идејну раван овог Мицкјевичевог дела јесу ови стихови из „Вайделотове песме“:

O wieści gminna! ty arko przymierza
Między dawnymi i młodszymi laty:
W tobie lud składa broń swego rycerza,
Swych myśli przędzę i swych uczuć kwiaty.

Arko! tyś żadnym niezłamana ciosem,
Póki cię własny twój lud nie znieważy;
O pieśni gminna, ty stoisz na straży
Narodowego pamiątek kościoła,
Z archanielskimi skrzydłami i głosem –
Ty czasem dzierżysz i broń archanioła.

Płomień rozgryzie malowane dzieje,
Skarby mieczowi spustoszą złodzieje,
Pieśń ujdzie cało! tłum ludzi obiega... (101).⁴⁴

Овом одломку који броји 13 стихова – у преводу Данила Медића одговара чак седам (!) катрена:

Еј народне песме свете[,]
Ви сте ковчег суха злата
У ком народ своје цвјете
Од немила крије рата.

⁴⁴ О народно предање! ти ковчеже од завета / Између древних и млађих година: / У тебе народ похрањује оружје свога витеза, / Пређу својих мисли и цвеће својих осећања. // Ковчеже! ниједан те ударац саломити не може, / Све док те сопствени твој народ не оскрнави; / О народно предање, ти стојиш на стражи / Цркве народних успомена, / С арханђеоским крилима и гласом – / Ти каткад држиш и мач арханђела. // Пламен ће нагрести осликану повесницу, / Благо ће опустошити разбојници-маченосци, / Песма ће се спасти, међу мноштвом људи се пронети...

[У] вама се све сахрани:
Чедна мис'о[,] машта драга,
И прошлости славни дани,
Успомене чувства блага.

Нигда неће рука дрзка
Разставити твога свода,
Докле бјежи мис'о мрзка
Од пјесама мога народа.⁴⁵

Еј народне пјесме миле!
Ви сте стражар на олтару
Кроз времена цјела биле;
Да храните повјест стару;

Из вас теку благи звуци,
И народа сва начела;
Ви у вашој вјештој руци
Окрећете мач анђела.

Писмена се с огњем требе[,]
Жадни лупеж благо несе,
Али родна пјесмо тебе
Нитко од нас не унесе.

Све на земљи брзо мине
И у гроб се редом спрема;
Све с временом редом гине,
Само пјесма смрти нема (43–44).

Нећемо коментарисати смисаону еквиваленцију „стих по стих“, јер се и голим оком види да је нема, али констатоваћемо само да је основна мисао на неки чудесан начин ипак опстала. Оно на шта бисмо скренули пажњу јесу неке формулације које нас поново враћају преводу Бенедиктова, где ћемо на одговарајућем месту наћи овакве стихове:

45 У овом стиху је, очигледно, начињена штампарска грешка; вероватно је требало да стоји „мог народа“, јер овако је стих за слог дужи и разбија ритам остатка песме.

В твои хранительные грани
Народ слагает, в виде дани,
Всю жизнь свою, свои мечты...⁴⁶

Синтагма „свои *мечты*“ треба да кореспондира с Мицкјевичевом „*swych myśli przędzę*“. Код Медића смо у наведеном одломку већ уочили стих „Чедна мис’о[,] *машта* драга“. Па ипак, иако можда „*машта*“ потиче од Бенедиктова, „мис’о“ је, биће, Мицкјевичева!

Мицкјевичеве стихове „*O pieśni gminna, ty stoisz na straży / Narodowego pamiątek kościoła*“ Бенедиктов преноси: «О песнь народная! ты страж / У алтаря преданий...».⁴⁷ Медић вели: „Ви сте стражар на *олићару* / Кроз времена цјела биле“, а у пољском изворнику је у питању – *црква*.

Даље, стих Бенедиктова «*Огнем писанье истребится*»⁴⁸ одговара пољском: „*Płomień rozgryzie malowane dzieje*“; код Медића га разазнајемо као „*Писмена се с оњем истребе*“.

Напоследку, надали смо се да ће један стих из пољског оригинала можда бацити нешто светлости на питање Медићевих извора. У „Вајделотовој приповести“, у истом IV певању, цензор првог издања – узгред, био је то Мицкјевичу веома наклоњени државни саветник Василије Григорјевич Анастасевич (1775–1845), и сам песник и преводилац – интервенисао је избацујући стих, једини из целог *Конрада Валенрода*: „*Tyś niewolnik, jedyna broń niewolników – podstępny*“ („Ти си роб, једино оружје робова јесте лукавство“).⁴⁹ Један једини, али какав! Ниједно од издања *Конрада Валенрода* објављених на територији Руске империје није садржало овај стих, док су га, напротив, сва западна имала. Очекивано одсуство текста с приближним садржајем у Медићевом преводу показало би да је – уколико доиста јесте – консултовао неко од пољских издања штампаних у Русији.

⁴⁶ Мицкевич, *Нав. дело*, 48.

⁴⁷ *На истом месту*.

⁴⁸ *На истом месту*.

⁴⁹ Према неким изворима, избачени стих гласио је „*Tyś niewolnik, jedyna broń niewolników jest zdrada*“ („Ти си роб, једино оружје робова јесте издаја“). Стих се једноставно могао избацити без потребе да се замени другим, јер је „Вајделотова песма“ спевана у неримованим хексаметрима.

То би искључило Тисјевичево париско издање из 1851. и недвосмислено доказало да се Медић користио преводом Бенедиктова, ако ни у чему другом, оно у насловљавању II и III певања и састављању „Предговора“ за српски превод. Међутим, провером Тисјевичевог париског издања из 1851. уверили смо се да је „спорни“ стих и у њему – изостављен!

Тако ћемо стихове оригинала:

„Wolnym rycerzom – powiadał – wolno wybierać orężę
I na polu otwartym bić się równymi siłami;
[Tyś niewolnik: jedyna broń niewolników – podstępny.]
Zostań jeszcze i przejmij sztuki wojenne od Niemców,
Staraj się zyskać ich ufność, dalej obaczym, co począć” (107).⁵⁰

Код Бенедиктова наћи у овом облику:

Рыцари, он говорил, избирают оружье по воле;
Надобно с равными силами выйти на спорное поле;
С немцами здесь поживи! Поучись у них ловким быть, смелым!
Верным слугой их прикинься! А после смекнем уж мы делом.⁵¹

Поређење српског превода с овим местом у пољском и руском тексту није дало много. Медић је стихове препричао и допричао:

... већ ми збори у тишини:
„Још остани међу њима, научи се војевати,
Узнај владат’ бритком сабљом, и бацати цилит љути;
А клањај се кумирима,^{*)} да те само не узнаду.
Ја ћу тебе научити како ћеш се осветити.“

^{*)}Ту се разумију иконе (49).

Под условом да је имао пред собом и пољски и руски текст, Медић се лако могао домислити да се Бенедиктов са

50 Слободним витезовима – говораше – слободно је да бирају оружје / И на отвореном пољу да се бију једнаким снагама; / [Ти си роб: једино оружје робова јесте лукаство.] / Остани још и преузми од Немаца ратне вештине, / Настој да задобијеш њихово поверење, за даље ћемо видети шта ћемо“.

51 Мицкјевич, *Нав. дело*, 59.

својим «ловким быть, смелым» удаљио од Мицкјевичевог „sztuki wojenne”, па све то онда осочио „бритком сабљом“ и „цилитом љутим“. Код руског «Верным слугой их прикинъся» (што значењски никако није истоветно с пољским „zyskać ich ufność”) пустио је себи машти на вољу, па измислио *кумире* које је још додатно, у фусноти, објаснио као – *иконе!*

Знатан број других узорака Медићевог превода који смо поредили с оригиналом и руским преводом Бенедиктова открива сличне, углавном бледе везе и с једним, и с другим, једнако као и потребу да српски превод, макар и по цену немотивисане преводачке слободе, буде независан и – непоновљив.

(с)

Оно по чему је Медићев превод одиста непоновљив – јесте стих. Непогрешиво је Медић проценио Мицкјевичеву метричку игру и издвајање 'текста у тексту' метричким средствима, која се трудио да у духу српске песничке традиције пронађе и за свој превод.

Конрад Валенрод, као што се то може наслутити већ и из претходног излагања, има разноврсну композицијску грађу. Њу прати и структура стиха. Метрички оквир епске наративне немаркираног приповедача и уједно базични стих приповести јесте једанаестерац (5+6), који у пољској версификацији има изражену епску функцију.

Поетика жанра песничке приповести тражи фрагментарност, мозаичност, па и местимичну инкохеренцију текста. Тај је захтев у случају *Конрада Валенрода* више него успешно испуњен метричким издвајањем појединих сегмената. Тако је „Химна“ у II певању испевана хетерометричним стихом који треба да истакне везу са средњовековном химником. Балада „Алпухара“ у IV певању типична је „strofa stanisławowska” (катрен са симетричним десетерцима као непарним стиховима и осмерцима без цезуре – као парним).

Од свега је, међутим, у метричком погледу најзанимљивија „Вајделотова приповест“ из истог певања. У њој је Мицкјевич

разрадио властити модел хексаметра и тиме задуго поставио канон у пољској версификацији, где овај стих није честа појава, већ служи као стилизација античког и уопште древног епског казивања. Дужина стихова код Мицкјевича варира између 14 и 16 слогова, већина их је са 15, али силабички (као, уосталом, ни силаботонски) формат за њих није релевантан – у питању је шестоиктусни стих, при чему се иктуси реализују и ангажовањем побочних акцената. У овом моделу јасно се уочава сегментација стиха који се, што је и очекивано с обзиром на његову дужину, може распадати на полустихове, иако то, понављамо, није метрички релевантно. Уочљива је тенденција је да је други полустих најчешће осмерац без медијане. У напоменама уз текст *Конрада Валенрода*, на самом крају, Мицкјевич је доста детаљно објаснио овај свој модел стиха.

Погледајмо сада како изгледа метрички 'пасош' Медићевог превода.

Пандан једанаестерцу (5+6) као основном стиху наратије – у српском тексту јесте десетерац (4+6).

Хетерометрија „Химне“ у II певању сведена је такође на десетерац (4+6), са изузетком једне четворосложне инвокације.

„Песму“ с краја II певања, која је у оригиналу такође у једанаестерцу, с том разликом што је организована у катрене, Медић је пренео у симетричном, „женском“ десетерцу.

„Песма с куле“ („Pieśń z wieży”) из III певања, која је у пољском тексту у једанаестерцу (5+6) и груписана у секстине (класична сеста рима, укупно 7 строфа), у Медићевом преводу конкретизована је у симетричном осмерцу и организована у катрене (њих 14).

Хетерострофичну „Вајделотову песму“ из IV певања, која је у оригиналу испевана једанаестерцем (5+6), у преводу налазимо, као и претходну, у симетричном осмерцу груписаном у катрене.

Хексаметар „Вајделотове приповести“ пренет је углавном доследно четворочланим шеснаестерцем, што је очигледно

требало да евоцира стих народних песама дугога стиха, премда је од њега 'књишки' строжи.

Напоследку, алтернација симетричних десетераца и осмераца унутар „станиславовске строфе“ у балади „Алпухара“ нивелисано је у преводу у „женски“ десетерац (5+5), организован такође у катрене. С обзиром на наративни карактер баладе, могли бисмо се упитати откуда то да се у њеном преводу употреби 'лирски' стих, али постигнуто динамично и течно звучање текста овакво питање спонтано скида с дневног реда.

Као што видимо, Данило Медић се у свима случајевима, сем кад је реч о хексаметру и строфи „Алпухаре“, одлучивао на – *скраћивање стиха*. Мотиве за такав поступак нарочито у тексту основне нарације можемо разумети и оправдати са становишта ондашњег преводачког узуса: реч је о приближавању „јуначког епоса“ читалачком слуху, навикнутом на народну епску песму. Увођење симетричног десетерца, симетричног осмерца, а нарочито четворочланог шеснаестерца подређено је, свакако, истој стратегији – стратегији *мејричке акомодације* садржаја како према домаћој књижевној традицији, тако и према актуелној песничкој норми књижевности-примаоца.

Биће да су у хијерархији преводачких приоритета Медићу звонак, пријемчив и гладак стих и виртуозна смена метричких регистара били – испред чврсте смисаоне еквиваленције.

Поступак сажимања стиховног формата, међутим, изискује велике концесије на другој страни: да би се пренела бар највећим делом семантика оригинала, нужно се морају додати стихови. То смо малочас уочили из квантификације коју смо дали уз „Песму с куле“: тамо је 42 једанаестерца преточено у чак 56 осмераца. Нема потребе посебно истицати да при додавању стихова нужно трпи пре свега смисаона структура појединих стихова, а затим, разумљиво, и већих сегмената текста, а да и не говоримо о злој судбини неких карактеристичних песничких слика на путу од оригинала до превода.

Колико је српски текст „распеванији“ од пољскога показаће следећа статистика:

оригинал		превод	
певање	стихова	стихова	певање
Wstęp	52	63	Приступ
I. Obiór	133	144	I. Избрање
II	160	174	II. Тамничарка
III	310	339	III. Разговор
IV. Uczta	757	866	IV. Пир
V. Wojna	199	255	V. Рат
VI. Pożegnanie	291	308	VI. Растанак
укупно:	1.902	2.149	

Држимо да горњој табели никакав коментар није потребан.

Дужни смо да напоменемо да метрика Бенедиктовљевог руског превода – због силаботонског карактера ангажованог стиха – није могла бити репер за рефлексiju о стиху Медићевог превода.⁵²

52 Пошто је већ о овом преводу било толико говора, а и будући да га је Медић очигледно штедро користио, саопштићемо, ван контекста основног поређења, наша запажања о метричком диверзитету Бенедиктовљеве конкретизације. Основни стих нарације: 5-стопни јамб с алтернацијом хипер- и акаталектичких стихова; „Химна“ из II певања: 4-стопни амфибрах с алтернацијом акаталектичких и каталектичких стихова; песма о Вилији с краја II певања: 3-стопни дактил с алтернацијом женских и мушких клаузула; „Песма из куле“ из III певања: 5-стопни јамб с нерегуларном алтернацијом хипер- и акаталектичких стихова; „Вајделотова песма“: 4-стопни јамб с алтернацијом хипер- и акаталектичких стихова; „Вајделотова приповест“: 5-стопни дактил са женском клаузулом; балада „Алпухара“: алтернација 4-стопног акаталектичног и 3-стопног каталектичког амфибраха.

(d)

Уз свој превод *Конрада Валенрода* Данило Медић је приложио потписан и датиран „Предговор“, који је, иако неспорно има велику информативну вредност у погледу историје Литве и личности која је послужила као прототип за главног јунака, заправо – неоригнална компилација. Иако за време у којем је превод публикован компилација овакве врсте није неуобичајен случај, текст „Предговора“ је највећим делом споран.

Поредећи коментаторски апарат Тисјевичевог издања *Конрада Валенрода* из 1851. и кореспондентног руског превода из 1863. с „Предговором“ Данила Медића, недвосмислено смо идентификовали извор, па и „технологију“ његовог састављања.

Да не би „ружио“ своје „украшено“ издање, Јан Тисјевич је кратак и ефектан прозни ауторски предговор *Конраду Валенроду* пребацио иза текста обају дела (ту је, после *Конрада Валенрода*, подсећамо, штампана и *Гражина*), у одељак „Objaśnienia do *Konrada Wallenroda*“.⁵³ Целом ауторском предговору, који се завршава дистихом из Шилера,⁵⁴ припојио је завршни део текста из Мицкјевичевог одељка „Objaśnienia“, који почиње непосредно после напомене уз 129. стих V певања (о тајном суду), до самога краја – па и песникову завршну напомену о пропозицији пољског хексаметра.⁵⁵ Тек после овако скројеног блока, у Тисјевичевом издању долазе песникове напомене о појединим стиховима.

Кад је реч о коментарима уз *Конрада Валенрода* у преводу Бенедиктова,⁵⁶ могло би се рећи да је то у свему одливак одговарајућег одељка из Тисјевичевог издања, с једним јединим изузетком: изостављена је као за превод сувишна – напомена о хексаметру.⁵⁷

53 А. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, w: *Konrad Wallenrod i Grażyna...*, 1851, 239 и д.

54 *Исѿо*, 241.

55 Уп. *Исѿо*, 243–244.

56 Мицкевич, *Нав. дело*, 171 и д.

57 Уп. *Исѿо*, 174.

Погледајмо сада како изгледа Медићев „Предговор“.

Колаж Мицкјевичевих текстова, чији смо крој и шавове управо приказали, без и најмање сумње, чини 5 од укупно 7,5 страна Медићевог „Предговора“. Нека сопствена запажања дао је само на почетку и крају „Предговора“. ’Средину’ ћемо илустровати само једним кратким, али карактеристичним одељком:

По доказима многијех љетописа, који су нам дошли у руке [овде и даље у цитату курзив наш – П.Б.], Конрад није ни био витез Валенрод премда се је и издавао за члана те велике породице. Прије свега то је истинито, да је он био нечије копиле. Краљевачка хроника, коју смо ми *џри нашем лањском џушовању џо Њемачкој џручили*, вели јасно: *Et war ein Pfaffenkind*, а то значи: Он је био копиле неке попине. О карактеру те чудновате особе сретају се у различитијем љетописима и различита мишљења. Многи љетописци, и скоро сви приписују му надмјеност, химбу, пјанство, жестокоост и прекомјерну строгост (6–7).

Упоредимо то с одговарајућим деловима текста у Тисјевичевом пољском и Волфовом руском издању:

Podług kroniki Konrad Wallenrod nie pochodził ze sławnej w Niemczech rodziny Wallenrodów, chociaż udawał się za jej członka. Miał być czymś synem z nieprawego łoża. Kronika królewiecka (biblioteki Wallenroda) powiada: *Et war ein Pfaffenkind*. O charakterze tego dziwnego człowieka różne i sprzeczne czytamy podania. Większa część kronikarzy wyrzuca mu dumę, okrucieństwo, pijaństwo, srogość dla podwładnych, małą gorliwość o wiarę, i nawet nienawiść ku duchownym.⁵⁸

По свидетелству летописцев, Конрад не принадлежал к известной немецкой фамилии Валленродов, хотя и выдавал себя за одного из ее членов. Скорее надобно думать, что он был чьим-то побочным сыном. Кенигсбергская хроника выражается о нем так: *Et war ein Pfaffenkind*. О характере этого странного человека встречаются совершенно противоположные мнения. Многие летописцы приписывают ему гордость, жестокость, склонность к пьянству, чрезмерную строгость к духовенству.⁵⁹

58 Mickiewicz, *Нав. дело*, 241–242.

59 Мицкевич, *Нав. дело*, 173.

Могли бисмо пожелети већу прецизност у превођењу одломка с пољског на руски. Остављајући по страни ситније непрецизности, указујемо само на једну. Исказ: „srogość dla podwładnych, małą gorliwość o wiarę, i nawet nienawiść ku duchownym” (суровост према потчињенима, малу ревност за веру и чак мржњу према свештенству) сведен је на: «чрезмерную строгость к духовенству» (прекомерну строгост према свештенству).

Поредећи навод из Медићевог текста с пољским и руским, уочавамо пре свега да курзивом издвојени делови немају никакво упориште ни у једном од друга два наведена одломка. У питању су ноторне интерполације које не остављају сумњу у то да избор материјала из цитираних историјских извора Медић приписује – самоме себи...

А друго што уочавамо јесте нешто чвршћа веза са руским преводом. „По доказима многијех летописа“ ближе је формулацији «по свидетелству летописцев» него „podług kroniki”. Посебно је индикативно оно место у руском преводу које се размимоилази с пољским: већ ионако скраћено и упрошћено «чрезмерную строгость к духовенству» Медић додатно упрошћава и своди на „прекомјерну строгост“. Реч „жестокост“ која претходи наведеној синтагми из српског превода као да је долутала из руског, с почетка набрајања ’врлина’ историјског Валенрода: «жестокость» према пољској „okrucieństwo”. Најпосле, у Медићевом тексту, као ни у руском, нема трага оној „малој ревности за веру“...

Кад је пак реч о Мицкјевичевим ауторским коментарима уз поједине стихове, у свим издањима, па и Тисјевичевом, односно руском преводу, они се дају после текста песничке приповести. Медић је поступио другачије: све их је давао у напоменама испод текста, мешајући их са својим – попут оне у којој за своје измишљене „кумире“ тврди да се ту „разумију иконе“ (49). Тако читалац стиче утисак да то заправо учени преводац коментарише свој превод...

Зауставимо се сада на оним деловима „Предговора“ који би се могли приписати преводиоцу.

На самом почетку Медић се, низањем општих места, осврће на личност аутора и оправдава своје преводилачко прегнуће:

Тко се иоле старао да се упозна с књижевношћу остале славенске браће, знаће и име великог пољског пјесника **Адама Мицкјевича**.

Учени људи на западу знаду прије његова дјела, неголи икојег славенског писца. То нас и ободрава да Србе и Хрвате упознамо с њиме: из тога узрока долазимо тако изненада пред браћу своју с његовом гласовитом пјесмом „**Конрад Валенрод**“ (3).

Даље прави врло лепу и добро уочену паралелу: „По љубави к отаџбини, по сили воље, по непоколебљивом карактеру и храбрости – личан је нашему Скендербегу Кастриотићу, ког је умјео показати наш дивни пјесник Андрија Качић Миошић још љепшим и племенитијим неголи Мицкјевичић свога Конрада Валенрода“. А затим: „Јунака ове пјесме упоредисмо с нашим Кастриотићем највише зато што онај истреби тевтонски ред (**Orden**) управ онако као што овај задњи поби јаничарске чете султана Бајазита, а још највише зато што бјеше сличне крепости (врлине) овијех дв[и]ју повјесничких особа“ (3–4).

Када представља фабулу Мицкјевичевог дела и подвиг „осветника Алфа“, Медић клизи у патетику и саставља праву тираду:

...у подмуклим калуђерима имаде он [Алф/Конрад Валенрод] своје ликторе (целате); „бјела браћа“, непријатељи човјечанског рода, употребљаваше свако хрђаво средство да рашире лажно разумљену Христову вјеру, и напoкон пригрли својијем њедрима странца који му рину „љути челик“ у отровано срце и ослободи Литву од најгрознијег непријатеља, који под управом касираног вице-бога или како га иначе папом зову, бјеше непријатељ Бога и човјечанства (4).

Пошто је у свој „Предговор“ уметнуо велики комад туђег (Мицкјевичевог!) текста, Медић поново спомиње сличност Конрадовог подвига са Скендербеговим, те великодушно и лажно скромно завршава: „Завршујући овај предговор у ком смо се старали да објаснимо ову пјесму по нашој малој

сили, ми молимо родољубивог читаоца да слабе стране не приписује велеумном пољском пјеснику, него нама“ (9).

Због обима 'овог' „Предговора“, иако сматра дужношћу да се детаљније позабави Мицкјевичевим делима, а нарочито животописом, Медић упућује заинтересоване на *Обзор историји славјанских литератур*⁶⁰ (1865) Пипина и Спасовича (уп. 10).

Напослетку, као на акт признања проблематичног списатељског поштења, преводилац *Конрада Валенрода* ставио је овакав, истини за вољу, прилично разметљив потпис: „У Краљев-Градцу (*Rölnigsberg*), дне 1. сјечња 1870. Данило Медић“ (10).

3. Закључак

Сводећи ово истраживање, стављамо под озбиљну сумњу да је недвосмислено реч о преводу Мицкјевичевог *Конрада Валенрода* с пољског, упркос томе што на корицама и насловној страни стоји таква изричита тврдња. С пуно разлога под сумњу стављамо чак и то да је Медић добро познавао пољски језик. Сва је прилика да је српски превод начињен према руском преводу Владимира Бенедиктова, а да је пољски текст, који је преводиоцу свакако био при руци, служио као коректив – да снагом своје не мале песничке интуиције и словенског језичког осећања проникне у тајне Мицкјевичеве песничке лабораторије. Не тврдимо ни да није могло бити обрнуто – да је руски превод Медићу служио као тумачење слабо разумљивог пољског изворника. Али у оба случаја, кључна карика у генези српског превода *Конрада Валенрода* био би Бенедиктовљев руски превод.

⁶⁰ Наслов се у „Предговору“ наводи погрешно: *История славянской литературы*. Узгред напомињемо да формулација како су Пипин и Спасович *Конрада Валенрода* „уз чедни епос *Смрћ Смаил Аје Ченџића* назвали 'најсјајнијим узором пјесничког умотворства' свеславјанске књижевности“ није истинита. У књизи Пипина и Спасовича о Мицкјевичевој песничкој приповести, као ни о Мажуранићевом спеву није изречено ништа слично. Уп. А. Н. Пыпин, В. Д. Спасович, *Обзор историји славјанских литератур*, С.-Петербург: О. И. Бакст, 1865, 158; 482–483.

И поред свих недостатака који би му се могли убројати у грехе чак и становишта тада владајућих преводилачких начела, Медићев превод *Конрада Валенрода* постигао је нешто врло битно, нешто што је свакако повољно утицало на рецепцију овога дела у нашој средини. То је необично складан превод као целина, ефектно, чак бравурозно звучање појединих места, мелодичан и са становишта наше версификације сасвим чист стих с природним и углавном неизвештаченим римама.

Као пример навешћемо за крај прве две строфе баладе „Алпухара“ која у Медићевом преводу, мора се признати, звучи одиста антологијски, на страну што се покадшто знатно разилази с оригиналом:

Тврђаве Мавра срушене леже,
Слободни народ постаде слуга;
Само се шанци Гранаде жеже,
Али је и њих напала куга.

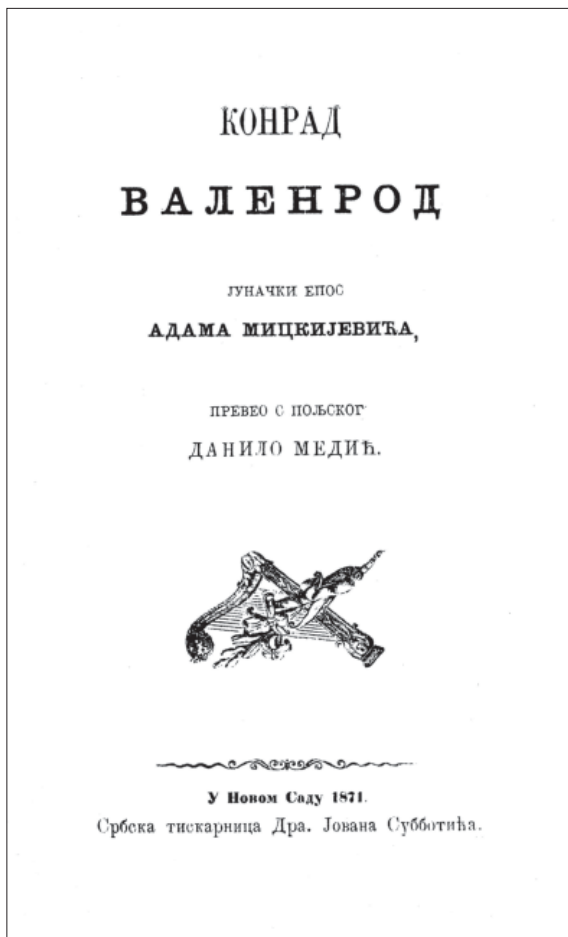
Још Алпухара предана није:
Алманзор брани тврђаву своју,
Шпањолски барјак под њом се вије,
Војска се спрема крвавом боју (57).

Како год било, Медићев превод Мицкјевичевог *Конрада Валенрода* са становишта историје превођења пољске књижевности код нас представљао је прворазредан догађај. То што о њему нема забележених реакција савременика није мерило његове рецепције. Ако уопште иједан превод може доћи у невреме, онда је то био случај с *Конрадом Валенродом*: запао је, наиме, у својеврстан вакуум кад је реч о српској књижевној периодици, те заправо и није било прилике да синхрона критика исказе свој суд о њему. Од важнијих гласила излазила је тада само *Млада Србадија*, а до бечке *Србадије*, наставка излажења *Јавора*, *Српске зоре*, *Србадије*, *Ошацибине* и др. требало је сачекати неколико година – довољно да већ одавно буде касно да се о *Конраду Валенроду* пише као о новој аквизицији српске преводне књижевности.

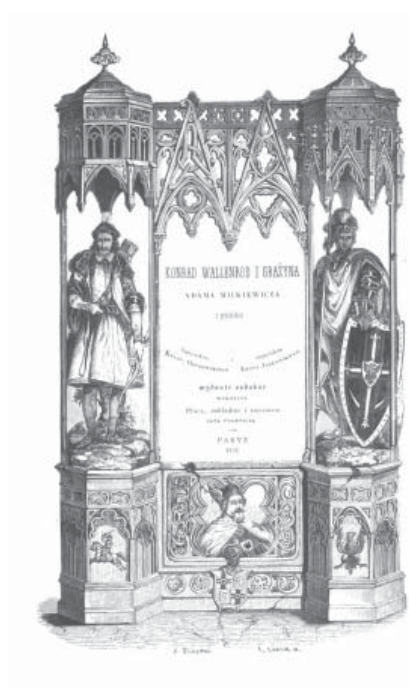
ИЗВОРИ

- Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, w: *Konrad Wallenrod i Grażyna: z przekładem francuskim Kryst. Ostrowskiego; angielskim Leona Jabłońskiego: Wydanie ozdobne za upoważnieniem Autora wykonane: pracą, nakładem i staraniem Jana Tysiewicza*, Paryż: [W drukarni Benard i sp^{ki} niegdyś Lacrampe i sp^{ki}], 1851, 1–156; 239–250.
- Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*, w: *Dzieła*, t. II. *Powieści poetyckie*, Warszawa: Czytelnik, 1955.
- Адам Мицкевич, *Конрад Валленрод*, в: *Конрад Валленрод. Гражина* / Перевод В. Бенедиктова: с рисунками И. Тысевича, Санкт-Петербург: М. О. Вольф, 1863, 1–112; 171–178.
- Адам Мицкијевић, *Конрад Валенрод: јуначки ејос* / Предео с пољског Данило Медић, Нови Сад: s. n. [Нови Сад: Србска тискарница Дра Јована Субботића], 1871.

ДОДАТАК

Сл. 1. Насловна страна превода Д. Медића (1871)

ADAMA MICKIEWICZA
**KONRAD WALLENROD
I GRAŻYNA**

Z PRZEKLADEN
francuzkiego angielskiego
KRYSZ. OSTROWSKIEGO LEONA JABŁOŃSKIEGO

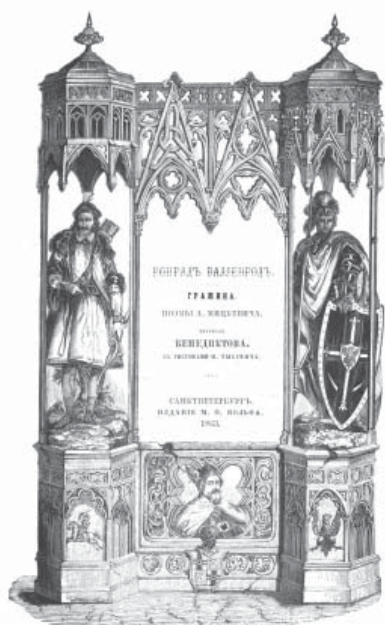
Wpisać należy do księgozbioru: *Antena wspaniałej
warty, męstwa i odwagi*

JANA TYSIEWICZA

PARYŻ
W Drukarni BERNARD I SP^{ca} NIEGDYŚ LACHAMPE I SP^{ca}
PRZY ULICY DANIEŁOWEJ 8.
1851

Сл. 2–3. Преднасловна и насловна страна пољског издања
Ј. Тисјевича (1851)

КОНРАДЪ ВАЛЕНРОДЪ.

ГРАЖИНА.

ПОЭМЫ

АДАМА МИЦКЕВИЧА.

ПЕРЕВОДЪ В. БЕНЕДИКТОВА.

СЪ РИСУНКАМИ И ТИСЬБЕНА.

71032.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

ИЗДАНИЕ КНИГОПРОДАВЦА И ТИПОГРАФА М. О. ВОЛФА.

1863.

Сл. 4–5. Преднасловна и насловна страна руског издања
М. О. Волфа (1863)